

ABD ve Güney Kafkasya: Ağustos 2008 Öncesinde ve Sonrasında

Nazim CAFEROV¹

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Araz ASLANLI²

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Öz

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Güney Kafkasya'daki konumu açısından Soğuk Savaş'ın sona ermesi, 11 Eylül 2001 saldırıları ve Ağustos 2008 olayları önemli dönüm noktaları olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, ABD'nin Güney Kafkasya'daki nüfuzu aşamalı olarak artmış, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında artan küresel etkinliği Güney Kafkasya'ya da yansımıştır. Fakat ABD'nin bu adımları, giderek güçlenen ve eski Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olduğunu dünyaya hatırlatma gereği duyan Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Rusya Güney Kafkasya ülkelerinden özellikle Gürcistan'ın Saakashvili iktidarı zamanındaki politikalarından oldukça rahatsız olmuş ve Saakashvili'nin ABD yanlılığını "cezalandırmak" için fırsat kollamıştır. Bu bağlamda Ağustos 2008 olayları, Rusya'ya sadece bu fırsatı değil, aynı zamanda diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine de varlığını hatırlatma şansını vermiştir. Bu çalışmada Ağustos 2008 olaylarının, ABD'nin Güney Kafkasya'daki nüfuzuna etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler:

ABD, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ağustos 2008 olayları

USA and South Caucasus: Before and After The August 2008

Abstract

The end of the Cold War, 11 September events and 2008 August War were important turning point interms of the US's position in the South Caucasus. Following the end of the Cold War, the position of the US in the South Caucasus has gradually strengthened and the increasing globalactivity of the US in the post-September 11 era reflected towards the South Caucasus. However, those steps of the US was not welcomed by Russia, which was gradually consolidating its position and is considered a heir of the former Soviet Union. Russia was concerned about Georgia's policy during Saakashvili administration and sought "topunish" Saakashvili's pro-American stance. In this context, August 2008 war provided an opportunity for Russia to realize it, as well as to remind its presence to other former Soviet Republics. In this article, the effects of the August 2008 events to the position of the US in the South Caucasus are evaluated.

Keywords:

US, Azerbaijan, Armenia, Georgia, August 2008events

¹ Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC) İktisat ve İşletme Bölümü Öğretim Görevlisi, cafer soy@yahoo.com

² Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC) İktisat ve İşletme Bölümü Öğretim Görevlisi, aslanly@yahoo.com

ABD'nin Güney Kafkasya politikası açısından yakın dönemdeki önemli gelişmeler Soğuk Savaş'ın sona ermesi, 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve Ağustos 2008'de yaşananlar olmuştur. İfade edilen bu gelişmelerin her birinin ABD'nin Güney Kafkasya'daki etkinliği ve imajı üzerindeki etkisi farklı olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona erişine paralel olarak geçilen tekkutuplu dünya düzeni Güney Kafkasya'daki gelişmelere ve güç mücadelesine de yansımıştır. 100 yıla yakın bir sürenin ardından Güney Kafkasya büyük güçler için bir mücadele alanı olmuştur. Zaman zaman güçlerden birisi daha fazla ön plana çıksa da, bölgedeki mücadele daha çok belirli bir dengeye sahip olmuştur. Bu gidişat iki süreç vesilesiyle değişime uğramıştır. Bunlardan ilki ABD'deki 11 Eylül saldırıları, ikincisi ise Ağustos 2008 olayları olarak da ifade edilen süreçtir.

Özellikle, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin küresel etkinliğinin artmasına paralel olarak Kafkasya'daki konumu da değişmiştir. ABD, dünyaya yeni bir yön vermeye ve bu arada da Güney Kafkasya'ya yerleşmeye çalışırken, Rusya başta olmak üzere diğer güçler de bir yandan kendi amaçları doğrultusunda bölge ülkeleri ile ilişkiler geliştirmeye, aynı zamanda ABD'nin ve diğer rakiplerinin bölgeye yerleşmesini engellemeye çalışlardır.

Ağustos 2008 olaylarından sonraysa bu sürecin sonuçlarıyla beraber, Güney Kafkasya'da Rusya'nın etkinliği artmaya, ABD'nin konumuysa zayıflamaya başlamıştır. Bunun nedenleri üzerinde aşağıda daha geniş bir biçimde durulacaktır.

Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrasında Güney Kafkasya'da yaşanan güç mücadeleleri esnasında ABD'nin bölgede giderek güçlenme girişimleri ele alınmakta, ardından Ağustos 2008'de yaşananların ABD'nin Güney Kafkasya'daki etkinliği ve imajı üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Soğuk Savaş Sonrası Ortam ve Güney Kafkasya

Soğuk Savaş'ın egemen olduğu iki kutuplu dünya düzeni 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hızlanan süreç sonucunda 1990'ların başı itibariyle ortadan kalkmıştır. İki kutuplu dünya düzeninin

kutuplarından birisinin merkezi olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, doğmakta olan yeni boşluklar için güç mücadelesi de yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte, aynı blokta gözüken veya eskiden müttefik olarak bilinen devletler arasında bile mücadelelerin doğmaya başlaması dikkat çekici bir durum oluşturmuştur. Örneğin, ABD'nin, Fransa ve Almanya'nın başını çektiği Avrupa Birliği (AB)'nin, Rusya'nın, Çin'in, Japonya'nın ayrı birer güç merkezleri olarak daha fazla dikkat çekmeye başlaması, bunlara ilave olarak Türkiye'nin ve İran'ın bölgede halihazırda mevcut olan mücadelelerini sürdürmeleri, bölgesel ve küresel bazda çekişmelerin ilginç şekillenmeler almasına neden olmuştur (Brzezinski, 1998: 40-42). Bu dönemde küresel süper güç olan ABD, küresel güç konumunu geri kazanmaya çalışan Rusya, küresel güç olmaya çalışan Çin, AB, bunların yanı sıra bölgesel güç konumunu pekiştirmeye çalışan, ardından belki de küresel güç olma iddiasında bulunacak olan Türkiye ve İran diğer bölgelerde olduğu gibi Güney Kafkasya'daki hedeflerine ulaşmak için sürekli olarak stratejiler geliştirmektedirler.

Güney Kafkasya bölgesi, ABD başta olmak üzere Batı dünyası, Rusya, Türkiye, İran ve diğer devletler açısından kendi stratejik amaçları doğrultusunda büyük önem taşımaktaydı (Dugin, 2003: 365-367 ; Aslanlı, 2013: 16-20). ABD açısından ise Güney Kafkasya 1990'lı yılların başı itibariyle en azından şu nedenlerden dolayı çok önemliydi:

- 1) Tehdit olarak görülen Rusya'yı çevrelemek;
- 2) Tehdit olarak görülen İran'ı çevrelemek;
- 3) Bölgedeki doğal kaynaklara ulaşmak (ekonomik/ticari nedenler);
- 4) Bölgedeki doğal kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılmasını güvenli bir biçimde sağlamak (böylece hem alternatif doğal kaynaklara sahip olabilmek, hem de bölge devletleri için kaynak çeşitliliği yaratmak);
- 5) Bölgedeki doğal kaynakların üretiminde ve piyasalara çıkarılmasında söz sahibi olmak suretiyle stratejik üstünlük de elde etmek (gerek bu kaynaklara ihtiyacı olan Çin ve diğer ülkeler, gerekse de doğal kaynak piyasalarındaki üstünlüklerinden

yararlanmaya çalışan Rusya, İran ve diğer ülkeler üzerinde etkinlik artırabilmek)

- 6) Alternatif pazar olarak kullanmak;
- 7) Güvenlik (terör karşıtı faaliyetler) ve diğer küresel politikalarında üs, aynı zamanda bu amaçlar doğrultusunda Türkistan'a (Orta Asya'ya) ulaşma konusunda köprü olarak kullanmak (ki, Türkistan bölgesi Rusya'yı güneyden, İran'ı doğudan, Çin'i kuzeybatıdan çevreleme açısından da önem taşımaktadır).

Soğuk Savaşın hemen sonrasında geçerli olan bu nedenlerden ilki geçerliliğini korumuş, ikincisi, üçüncüsü ve dördüncüsü önemini daha da artırmıştır. İkinci etkenin öneminin artması İran'ın nükleer programından ve özellikle Ahmedinejad yönetimiyle birlikte giderek tırmanan İran-Batı gerginliğinden kaynaklanmıştır. Üçüncü ve dördüncü etkenlerin önemini daha da artırmasının temelinde ise özellikle Rusya'nın enerji kartından dış politikada daha fazla yararlanma stratejisi ve bir ölçüde de buna bağlı olarak Avrupa'nın enerji güvenliğine, AB ülkeleriyle beraber, ABD tarafından da özel önem verilmesi yatmıştır.

Öte yandan 11 Eylül olayları sonrasında ise altıncı etkenin önemi artmış, ABD ve genel anlamda Batı, Orta Asya ile bağlantısını büyük ölçüde Güney Kafkasya üzerinden sağlamıştır. Orta Asya'nın dört farklı inanca sahip nükleer gücün (Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan) ve ayrıca İran'ın ortasında yer alması, bunlardan Pakistan dışındaki ülkelerin küresel iddiaları dikkate alındığında Güney Kafkasya'nın Orta Asya'ya geçiş yolu olması bakımından da önemini giderek artacağı öngörülebilir.

Bölge Ülkelerinin Dış Politika

Anlayışları

ABD'nin Güney Kafkasya politikasının anlaşılması açısından, bu ülkenin Güney Kafkasya'ya verdiği önem, genel olarak stratejik öncelikleri, ABD ile diğer güçler arasında yaşanan mücadeleler ve dönemsel gelişmeler kadar üç Güney Kafkasya cumhuriyetinin öncelikleri ve dış politika anlayışları da önem taşımaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya'da ortaya çıkan

cumhuriyetlerin üçünde de ilk başta benzer süreçler yaşanmıştır. Kısa zaman aralıklarıyla bu üç devletin üçünde de komünizm karşıtı mücadelelere önderlik etmiş, dolayısı ile az veya çok derecede Rusya karşıtı sayılabilecek kişiler iktidara gelmiş ve her üç devlet başkanı da görevini normal olmayan yollardan terk etmek zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği dağıldığı zaman Azerbaycan'da Ayaz Mütellibov, Ermenistan'da Levon Ter-Petrosyan, Gürcistan'da ise Zviad Gamsahurdiya devlet başkanıydı. Bunlardan son ikisi Sovyetler Birliği rejimine karşı mücadele etmiş kişilerdi. 7 Haziran 1992'de Azerbaycan'da da Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele etmiş lider olan Ebülfez Elçibey devlet başkanı seçilmiştir. Elçibey ve Gamsahurdiya'nın iktidarı yaklaşık bir yıl sürmüş ve ikisi de görevden askeri darbe ile uzaklaştırılmışlardır. Ter-Petrosyan'ın iktidarı daha uzun süreli olmuş, fakat o da, sivil darbe sayılabilecek bir yöntemle Şubat 1998'de görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu, aslında bölge için yürütülen mücadelenin önemli göstergelerinden biri olmuştur. Çünkü görevinden ayrılmak zorunda bırakılan üç lider de Rusya karşıtlığıyla bilinmekteydi.

Güney Kafkasya'daki üç devletin temel önceliklerini ve dış politikalarını ana hatlarıyla özetleyecek olursak, Azerbaycan açısından 1990'ların başı itibarıyla hem bağımsızlığına kavuşmak (ve daha sonra bağımsızlığını güçlendirmek), hem de Ermenistan saldırıları ve eşzamanlı olarak ortaya çıkan bölücülük girişimleri karşısında toprak bütünlüğünü sağlamak temel önceliklerdir. Azerbaycan'da Ayaz Mütellibov döneminde (1991-Mart 1992) ve parlamento başkanı Yagup Memmedov'un devlet başkanlığı görevini vekaleten yürüttüğü dönemde (Mart 1992-Mayıs1992) kısmen dengeli, ama daha çok Rusya yanlısı bir dış politika izlenmiştir. Parlamento başkanı İsa Kamber'in devlet başkanlığı görevini vekaleten yürüttüğü dönemde (Mayıs 1992-Haziran1992) kısmen dengeli, ama daha çok Türkiye ve Batı yanlısı; devlet başkanı Ebülfez Elçibey döneminde (Haziran 1992-Haziran 1993) ise Rusya karşıtı, ABD ve Türkiye yanlısı bir çizgi takip edilmiştir. Dış politika açısından devlet başkanı Haydar Aliyev dönemini iki alt döneme ayırmak mümkündür. İlk dönemde (Haziran 1993-Ocak 1994) Rusya yanlısı, ABD ve kısmen Türkiye

karşıtı bir görüntü hakim olsa da, ikinci dönemde (Ocak 1994-Ekim 2003) daha ziyade dengeli bir dış politika takip edilmiştir. Bu çizgi daha sonra Azerbaycan dış politikası açısından sistemli hale getirilmiş ve Haydar Aliyev'den sonra devlet başkanı olan İlham Aliyev döneminde (Ekim 2003-halen) dengeli dış politika sürdürülmeye devam etmektedir. İlham Aliyev döneminde Azerbaycan'ın sürdürdüğü dengeli dış politikanın niteliğinde kısmi değişiklikler de yaşanmış, Türkiye'nin konumu özellikle son yıllar itibarıyla güçlenmiş, ayrıca Azerbaycan büyük güçlerin taleplerini karşılama konusunda önceki dönemlere göre daha ihtiyatlı davranmaya başlamıştır.

Ermenistan dış politikasına bakacak olursak, ilk devlet başkanı olan Levon Ter-Petrosyan döneminde (1991 – Şubat 1998) Ermenistan ilk başlarda Rusya karşıtı tutum içerisinde olmasına rağmen, daha sonra bir yandan ABD ve Batı ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış, aynı zamanda Rusya ile de iyi ilişkilerini sürdürmeye gayret etmiştir. Çünkü bu dönemde Ermenistan Azerbaycan topraklarını işgal ederken temel desteği Rusya'dan almaktaydı. Zaten, Ter-Petrosyan'ın iktidarını kaybetmesinin temel nedeni de Rusya'nın kontrolü dışına çıkmaya ve Azerbaycan ile barış anlaşması imzalamaya çalışmasıdır. Ter-Petrosyan özellikle AGİT Minsk Grubu tarafından önerilen aşamalı çözüm planını Fransa'nın yoğun girişimleri sonucunda, 1997 sonlarından itibaren kabul etme eğilimi sergileyince, Rusya'nın askeri olmayan darbe girişimiyle iktidarını kaybetmiştir. Yine Rusya'nın desteği ile Ermenistan'da Robert Koçaryan iktidarı başlamıştır. Mart 1998 – 2008 arasında süren Koçaryan yönetimi ilk başlarda dengeli, fakat özellikle 2000 başlarından itibaren Rusya yanlılığı ağır basan bir dış politika yürütmeye başlamıştır. Bu dönemde Ermenistan siyasi, askeri, ekonomik ve diğer açılardan önemli ölçüde Rusya'nın kontrolü altına girmiştir. 2008'de göreve gelen Serj Sarkisyan kendisine kadarki çizgiyi büyük ölçüde sürdürmeğe devam etmiştir.

Gürcistan'ın dış politika çizgisine bakacak olursak, ilk devlet başkanı olan Zviad Gamsahurdiya zamanında (1991-Ocak 1992) Gürcistan yönetimi Rusya karşıtı ve oldukça milliyetçi bir politika izlemekteydi. Bu politika hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle Gürcistan'ı iç savaşa götürmüştür. İç savaş sırasında

Gamsahurdiya önce başkent Tiflis'i, ardından ise Gürcistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Ardından gelen kısa süreli Askeri Konsey (Ocak 1992-Mart 1992) döneminde karmaşık bir süreç yaşanmış, ama yine de Batı yanlısı olarak nitelendirilebilecek bir dış politika çizgisi izlenmiştir. Eduard Şevardnadze (Mart 1992-Kasım 2003) döneminde, ilk başlarda kısmen Rusya yanlısı dış politika izlenmiş, fakat daha sonra dengeli dış politikaya geçilmiştir. Zamanla Gürcistan'ın dış politikası daha çok ABD yanlısı olmaya başlamıştır. Kasım 2003'ten itibaren fiilen, Ocak 2004'ten itibaren ise resmen ülkeyi yönetmeye başlayan Mihail Saakaşvili iktidarı, Rusya karşıtı ve Batı (özellikle ABD) yanlısı dış politika izlemiştir. Saakaşvili'den sonra başlayan İvanişvili yönetimi katı ABD yanlısı ve Rusya karşıtı söylemi terk ederek önemli ölçüde dengeli bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Saakaşvili döneminde gerçekleştirilen bir reformla birlikte Başbakanın yönetimdeki ağırlığı ciddi bir biçimde artmıştır. Günümüzde Devlet Başkanı Giorgi Margvelaşvili ve Başbakan Giorgi Kvirikaşvili yönetimi dengeli çizgiyi sürdürmeye çalışmaktadır.

Soğuk Savaş Sonrasından Ağustos

2008'e Kadarki Dönem

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde ve dağılmasının hemen sonrasında, ABD bölge devletleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışsa da kısa sürede bundan vazgeçmiştir. Bunda özellikle 1993 başlarından itibaren Rusya'nın toparlanmaya başlaması ve bölge ülkelerinin yürüttükleri dış politikaların çok da başarılı olmaması kadar, ABD'nin bölgenin geleceği konusundaki kaygıları da rol oynamıştır. Rusya'nın kontrol ettiği bölgeleri hasımlarına birer-birer kapırdığı için duyacağı daha fazla tepkiyle aşırı saldırgan reflexler göstermesinden de çekinen ABD, özellikle 1994'te Dışişleri Bakan Yardımcılığı görevine getirilen Strobe Talbott'un başını çektiği Dışişleri ekibinin etkisiyle "önce Rusya" ("Russiafirst") anlayışı ile bölgeyi Rusya'nın arka bahçesi olarak görme yaklaşımına geçmiştir (MacDougall, 2004). Bu politikanın ardından hızlı bir biçimde toparlanma sürecine giren Rusya, ABD'yi çok rahatsız etmiş olacak ki, yaklaşık üç yıl sonra Talbott'un 21 Temmuz 1997'de John Hopkins

Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, ABD'nin bu bölgede "Moskova'nın hegemonyacı politikalarına artık göz yummayacağı" vurgulanmaktaydı (Elekdağ, 1997). ABD yönetiminin görüşlerinin değişmesinde, Bill Clinton'un 1996 sonlarında başlayan ikinci başkanlık döneminde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Madeline Albright'ın bölgenin yeniden Rusya tarafından doldurulmasının engellenmesi gerektiği yönündeki görüşü önemli rol oynamıştır. Nitekim Ekim 1998'de açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde de bölgenin önemi vurgulanarak, ABD'nin bölgeye ilişkin politikalarının çerçevesi çizilmiştir (The White House, 1998). Daha sonra bölgeyi uluslararası piyasalara bağlayan yol olarak düşünülen İpek Yolu Projesi ile, bunu uygulamak için 1999'da ABD Kongresi'nden geçirilen "İpek Yolu Strateji Yasası" ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının ana hatlarını açıkça ortaya koymaktadır (Erhan, 2003). Aynı şekilde, Aralık 1999'da açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde de ABD'nin bölgeye ilişkin aktif politikalar yürütmesi gerektiği vurgulanmıştır (The White House, 1999).

11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD dış politikasında yaşanan hareketlilikler, bu ülkenin Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerindeki muhtemel değişikliklerin de ilk ipuçlarını ortaya koymuştur. Saldırının şokunu henüz üzerinden atmamışken, ABD yetkilileri saldırganları cezalandırmak için gereken her şeyin yapılacağını, "önleyici vuruş" stratejisi çerçevesinde dünyanın çeşitli bölgelerine müdahalelerde bulunulabileceğini açıklamıştır. ABD'nin bu yeni anlayış çerçevesinde mevcut şartları aynı zamanda bir fırsat olarak kullanarak, öteden beri bazı "engeller" nedeniyle ciddi biçimde yerleşemediği bölgelere daha kolay girebileceğinin işaretleri de bu dönemde fark edilmeye başlanmıştır. Dönemin şartları nedeniyle bu "engellerin", kızgın ABD'nin bölgeye yerleşmesine itiraz edemeyeceği açıktı.

Uzun süre uygulanan ve Azerbaycan'a yönelik yaptırımları içeren 907 Sayılı Ek Madde'nin yürürlükten kaldırılması (Aslanlı, 2002: 55-62)günümüzde artık petrol nakli için kullanılan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın gerçekleştirilmesine yönelik somut adımların atılması ve Afganistan operasyonunu gerçekleştirmek için

Güney Kafkasya ülkelerinin hava sahalarını kullanmaya başlaması bunun ilk adımlarını oluşturmuştur. ABD'nin Gürcistan'da güçlü bir biçimde konuşlanma girişimleri aslında 1990'ların sonlarına doğru yoğunlaşmış, 1999 AGİT İstanbul Zirvesi sonrasında bu ülkedeki Rus askeri üslerinin çıkarılması (Socor, 2003) ve buna paralel olarak Gürcistan askeri sisteminin modernize edilmesi süreci nedeniyle ABD'nin bu ülkeye yönelik askeri girişimleri Rusya'yı rahatsız edecek düzeye erişmişti (Blagov, 2004). 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, Gürcistan'a yönelik girişimlerini daha da yoğunlaştırmış, bu çerçevede ilk olarak 7 Ekim 2001'de Gürcistan Hava Kuvvetleri'ne 6 adet askeri nakliye helikopteri vermiştir. El-Kaide militanlarının Gürcistan ile Rusya (Çeçenistan) arasındaki Pankissi vadisinde barındığını iddia eden ABD, 26 Şubat 2002'de Gürcistan'daki El Kaide örgütü militanlarıyla mücadelede askeri destek vermek amacıyla Tiflis'e beş Amerikalı askeri danışmanını göndermiştir. Sonraki dönemlerde ABD'nin eğitim, danışmanlık ve teknik eğitim maksadıyla Gürcistan'da bulunan askeri personelinin sayısı sürekli artış göstermiştir (Nichol, 2006).

ABD 2003 yılı sonlarına doğru Azerbaycan'a yönelik askeri girişimlerini de açıkça sürdürmeye başlamıştır. Azerbaycan'da askeri üs edinme girişimlerinin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld düzeyinde resmi ağızdan doğrulanması,³ ABD yetkililerinin sürekli olarak Hazar'ın güvenliğinin kendi güvenlikleri olduğu şeklindeki açıklamaları (Kıraç, 2004) bunun göstergeleridir.

ABD'nin Avrupa'daki Kuvvetlerinin Komutan Yardımcısı Charles Wald'ın 21 Kasım 2003'teki Bakü ziyareti sırasında kısmen dile getirilen, ardından Rumsfeld'in 3 Aralık 2003 tarihli ziyareti sırasında daha net olarak ortaya konan ABD'nin Azerbaycan'da askeri üs kurma girişimlerine ilişkin söylemi, daha sonra İran'ın ve özellikle Rusya'nın tepkilerine neden olduğundan yalanlanmak zorunluluğu hissedilmiştir. Aralık 2003 ortalarında Azerbaycan Devlet Başkanlığı Ofisi Uluslararası İlişkiler Şube Müdürü Novruz

³Rumsfeld 3 Aralık 2003'te Bakü'de Azerbaycan Savunma Bakanı ile yaptığı ortak basın toplantısında, Azerbaycan'a asker yerleştirmeye konusunu iki yıldır görüştüğünü açıklamış ve yerleştirmeyi planladıkları askeri gücün niteliği hakkında bilgi vermiştir.

Memmedov ve Dışişleri Bakanı Vilayet Guliyev, ardından da 5-7 Şubat 2004 tarihlerindeki Rusya ziyareti sırasında Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev bunu yalanlayan açıklamalar yapmıştır. Aslında, Azerbaycan eski Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in dış politika danışmanı Vefa Guluzade, 20 Aralık 2003'teki açıklamasında, Haydar Aliyev'in yıllar önce (kesin tarih verilmemiş) ABD Dışişleri Bakanı Madeline Albright ile yaptığı görüşmede, Azerbaycan'a ABD askerlerinin yerleştirilmesi planına "evet" dediğini ifade etmişti (Uzun, 2007: 5). Aynı zamanda Rumsfeld'in de bunu açıkça ifade etmesi ABD'nin Azerbaycan'a uygun bulduğu bir zamanda askeri üs kurmayı kesin olarak planladığını göstermektedir. Bu nedenle de, o dönemde Azerbaycan yetkililerinin yaptığı açıklamaların Rusya'nın tepkilerini azaltma amacı güttüğü düşünülmektedir. Fakat o dönemdeki açıklamalar Rusya'yı yeterince rahatlatmamış ve Azerbaycan'a yönelik baskıları azaltmamış olacak ki, Charles Wald Azerbaycan'a yaptığı ikinci ziyaret sırasında, 13 Mart 2004'te Bakü'de düzenlediği basın toplantısında, ABD'nin Azerbaycan'a asker yerleştirmeyi planlamadığını ifade etmek zorunda kalmıştır.

O dönemde, ABD'nin Kafkasya'ya yönelik girişimlerinin önemli örneğini Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanı Sefer Ebiyev'in uzun süren ABD ziyaretinin, ABD Dışişleri Bakanı Richard Armitage'in Güney Kafkasya'yı ziyaretinin, ABD'nin Avrupa'daki Kuvvetleri Komutan yardımcısı Charles Wald'un Ermenistan ziyaretinin ve Rumsfeld'in Ağustos 2004'te yeniden gerçekleştirdiği bölge ziyaretinin kısa sayılabilecek bir döneme sığdırılması olmuştur. Sefer Ebiyev 21 Mart 2004 tarihinde başladığı ABD ziyaretini 27 Mart tarihinde tamamlamıştır. Sefer Ebiyev ziyareti boyunca ABD Silahlı Kuvvetler Merkez Komutanlığı ve Özel Operasyon Kuvvetleri Komutanlığı da dahil, ABD askeri yapısının hemen hemen tüm birimlerini ziyaret etmiş, yetkililerle önemli görüşmeler yapmıştır. Özellikle Silahlı Kuvvetler Merkez Komutanı R. Steven Whitcomb ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ile yapılan görüşmeler daha dikkat çekici olmuştur. Bu görüşmelerde, Azerbaycan ile ABD arasındaki askeri

işbirliğinin geliştirilmesi hususu üzerinde özel olarak durulmuştur.

Bu arada, 2004 yılı Mart ayı sonlarında Güney Kafkasya'ya kapsamlı ziyaret gerçekleştiren Richard Armitage'in özellikle Ermenistan'da ve Azerbaycan'da verdiği mesajlar dikkat çekmiştir. ABD'nin 2005 yılı için bölge ülkelerine yapacağı yardım projesinde ilk defa Azerbaycan'a, Ermenistan'a oranla daha fazla askeri yardımı öngörmesi, Azerbaycan ile Ermenistan arasında muhtemel bir savaşta ABD'nin Azerbaycan'ın yanında olacağı yorumlarına neden olmuştu. ABD'li yetkili bu tür yorumların doğru olmadığını ifade ederek, savaş çıkarsa her iki tarafa ambargo uygulayacaklarını vurgulamıştır. Askeri alanda yetkili olmamasına rağmen, Armitage daha Bakü'ye gelmeden ABD'nin Azerbaycan Büyükelçisi, Armitage'in askeri konuları da görüşeceğini ifade etmiştir. Bakü'deki görüşmeler sonrasında açıklama yapan Armitage, Azerbaycan'a askeri üs kurmayı düşünmediklerini ifade etmiştir (TABDC, 2004).

Charles Wald, 26 Nisan 2004 tarihinde Ermenistan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında ABD'nin Ermenistan ile askeri işbirliğini geliştirmesine, Irak'taki Ermeni askerlerinin sayısının artırılmasına ve Güney Kafkasya ülkelerinin kendi aralarındaki sorunları çözüme kavuşturmalarına yönelik görüşmeler yapılmıştır. Kuşkusuz ziyaretin amaçları arasında İran ile Rusya arasında sıkışıp kalmış Ermenistan'ın ABD yörüngesine çekilmesi konusundaki girişimleri yoğunlaştırmak öncelikli yer tutmuştur (BBC, 2004).

İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Azerbaycan ziyaretinin hemen ardından, 11-12 Ağustos 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Azerbaycan ziyareti sırasında, Azerbaycan-ABD askeri ilişkilerinin yanı sıra, İran'a ilişkin konuların görüşüldüğü de açıklanmıştır. Nitekim ilk defa bir ABD'li yetkili, Bakü'de yaptığı açıklamada İran'ı sert şekilde eleştiren ifadelere yer vermiştir (Azertag, 2004).

Güney Kafkasya ülkelerinin, 28-29 Haziran 2004'te İstanbul'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi'ne katılım düzeyleri bu ülkelerin ABD ile ilişkilerinin düzeyini de yansıtmıştır. Zirveye devlet başkanı düzeyinde katılan Azerbaycan, ihtiyatlı mesajlar vermeye özen

göstermiştir. Zirveye devlet başkanı düzeyinde katılan Gürcistan, NATO ile ilişkiler konusunda daha istekli bir görüntü çizmiştir. Ermenistan ise zirveye, Rusya'nın yaptığı gibi devlet başkanını yollamayı, sadece Dışişleri Bakanı ile katılmıştır (Katik, 2004; NATO, 2004). Burada dönemin Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın, iç ve dış politikada Rusya'nın desteğini sürekli olarak arkasında hissetme isteği ve bu ülkeye sadakatini ispatlama gereği duyması önemli rol oynamıştır.

ABD, Kafkasya'ya atfettiği önemi her fırsatta tekrarlama gereği duymaktan kaçınmamıştır. 2005 yılı Şubat ayı başlarında, ABD Silahlı Kuvvetleri Avrupa Komutanı James Jones, Kongre'deki görüşmelerde Kafkasya'yı "askeri açıdan en çok önem verdikleri bölge" olarak nitelemişti. Komutan, bu bölgeyi hem Afganistan ve genel olarak Orta Asya arasında köprü, hem de yakın gelecekte dünya petrol trafiğinin önemli bir kısmının geçiş noktası olarak gördüklerini açıklamıştır (Rozoff, 2010).

ABD, ileriki dönemlerde Kafkasya'da güçlenmek için girişimlerini yoğunlaştırmış, bunun için bölgede gerçekleştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, NABUCCO ve benzeri uluslararası projelere, ABD askeri gemilerinin Karadeniz'e girişlerine ve Güney Kafkasya ülkelerinin, özellikle de bu konuda aşırı istekli olan Gürcistan'ın NATO'ya üye olması konusuna büyük önem vermiştir. Ekonomik boyutu ön planda olan uluslararası projeler, küçük sorunlara rağmen gerçekleştirilirken, özellikle Gürcistan'ın NATO üyeliği ve ABD askeri gemilerinin Karadeniz'e girişi konusunda ABD bir hayli sıkıntı yaşamıştır. Her iki konuda Rusya'nın ciddi muhalefeti, ilk konuda Almanya ve Fransa'dan, ikinci konuda ise Türkiye'den ciddi destek bulunca ABD bu amaçlarına bir süre ulaşamamıştır.

ABD'nin Kafkasya politikaları açısından yeni dönemin başlangıcı:

Ağustos 2008

Kafkasya'da ABD'nin üstün olduğu durum, Ağustos 2008 olayları ile birlikte tersine dönmüştür. Bu

dönemde Gürcistan ile ayrılıkçı Güney Osetya bölgesi arasındaki çatışmaların yoğunlaşması üzerine Gürcistan ordusu 8 Ağustos 2008'de Güney Osetya bölgesini kontrol altına almak için askeri harekâta başlamıştı. Gürcistan birlikleri bölgeyi kontrolü altına almak üzereyken Rusya bölgeye askeri müdahalede bulunmuş, hatta Rus birlikleri Gürcistan'ın bu bölge dışındaki çok sayıda kentini işgal etmiş ve limanlarını kontrol altına almıştır. Rusya'nın bu adımı tüm dünyanın tepkisini çekmiş, özellikle ABD olayı sert dille kınamıştı (Oğan, 2008). ABD'nin ciddi beyanlarına rağmen yaşanan gelişmeler sonrasında genel kanı, bu ülkenin eski Sovyet coğrafyasındaki önemli bir müttefikini yeterince koruyamadığı şeklinde olmuştur. Önemli adımlar atmadığı takdirde Azerbaycan ve Ermenistan'ın da ABD ile ilişkilerini geliştirmek konusunda çekingen davranacakları ve Rusya'nın tutumunu dikkate alarak davranacakları yorumları yapılmıştır.

Başlangıçta pek bir somut adım atılmamasına rağmen, ilerleyen dönemlerde Gürcistan'ın beklediği kadar olmasa da ABD, ciddi adımlar atmaya başlamıştır. Rusya'nın ABD yanlısı Gürcistan yönetimini cezalandırma isteğine, ABD Rusya'ya küresel ölçekte tepkisel adımlar atarak cevap vermiştir. Bu bağlamda diğer önemli gelişmelerle beraber, ABD askeri gemilerinin Karadeniz'e girişleri ve Gürcistan'ın Batum limanına demir atmaları (Traynor, 2008) ABD'nin öteden beri gerçekleştirmek istediği bir hedefine Rusya'nın yardımıyla ulaşması şeklinde yorumlanmıştır. ABD'nin bu süreçte elde ettiği bir diğer kazanım ise Gürcistan'ın NATO üyeliği konusunda bazı NATO üyesi devletlerin görüşlerinin değişmiş olmasıydı. Zira Ağustos 2008 olaylarından önceki NATO toplantısında, Gürcistan'ın (Ukrayna ile birlikte) üyelik süreci ABD'nin ve bu iki ülkenin çok istemelerine rağmen başlatılmamıştı. Güney Osetya'daki son gelişmelerden sonra (ABD'nin haklı çıktığını ilan etmesi de dikkate alınarak) Almanya'nın ve Fransa'nın tutumlarını değiştirerek, Gürcistan'ın NATO üyeliğine destek verebilme ihtimallerinin bir hayli yükseldiği düşünülmüştür. Bu tutum değişikliğinin işaretleri yapılan açıklamalara yansımış, hatta 2-3 Aralık 2008 tarihlerinde Brüksel'de yapılan NATO Dışişleri Bakanları zirvesi öncesi konuya ilişkin

yüksek beklenti de oluşmuştur. Fakat ABD'nin yoğun isteğine rağmen, Avrupa ile Rusya arasındaki enerji bağımlılığı ve diğer konular nedeniyle Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliği konusunun bu zirvede de öncelikli olarak ele alınmadığı görülmüştür.

ABD'nin konuya ilişkin kararlı tutumu sürmekte ve Ağustos 2008 olaylarından sonraki ilk yıllarda yapılan açıklamalarda bu iki ülkenin NATO üyeliğinin mutlaka gerçekleştirileceği ifade edilmekteydi. Fakat Saakaşvili'nin görev süresinin sona erdiği 2013 yılına kadar bu gerçekleşmemiş, daha sonra da Gürcistan'daki iktidar değişikliği ile birlikte bu ülkenin NATO üyeliği konusundaki istekliliği de azalmıştır. 2016 yılı itibarıyla ABD, benzer tutumunu sürdürmesine rağmen Gürcistan NATO üyesi olamamıştır.

Ağustos olayları sonrasında en dikkat çeken gelişmelerden birisi de ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in bölge ziyareti olmuştur (CNN, 2008). Cheney 3 Eylül 2008'de Azerbaycan'da, 4 Eylül 2008'de ise Gürcistan'da devlet başkanları ile ve diğer yetkililerle görüşmeler yaparak ABD'nin bölgeye olan dikkatinin azalmayacağını, tam aksine artarak süreceğini vurgulamıştır. Cheney Bakü'de devlet adamlarının dışında petrol şirketlerinin üst düzey yetkilileri ile de görüşmeler yapmıştır. Cheney Bakü'deki tüm görüşmelerinde özellikle enerji, taşımacılık ve güvenlik nedeniyle ABD'nin Azerbaycan ile işbirliğinin güçleneceğine ilişkin mesajlar vermiştir. Resmi olarak doğrulanmasa da, kapalı kapılar ardında, Cheney'in Azerbaycan yetkililerine ABD'nin desteği konusunda güvence verdiği iddia edilmiştir. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Cheney arasındaki görüşmenin hemen akabinde, aynı gün içerisinde, Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev'in Aliyev'i araması diğer dikkat çeken husus olmuştur. Bu telefon görüşmesi ile Rusya'nın Azerbaycan'a ve ABD'ye gelişmeleri dikkatle takip ettiği ve çıkarlarının çiğnenmesine izin vermeyeceğine dair mesaj verdiği iddia edilmektedir. Sonraki dönemde, ABD'nin Türkiye-Ermenistan sınırlarının açılmasına yönelik taleplerini yoğunlaştırması nedeniyle, Azerbaycan ile ABD arasındaki ilişkilerde gerginlikler yaşanmıştır. 2009-2010 yıllarında zaman zaman karşılıklı sert açıklamalar

yapılmış, hatta Nisan 2009'da İstanbul'da gerçekleştirilen Medeniyetlerarası Diyalog toplantısına, Türkiye'nin yanı sıra ABD tarafından da özel olarak davet edilmesine ve Obama'nın kendisiyle mutlaka görüşmek istediğini belirtmesine rağmen İlham Aliyev katılmamıştır (Jafalian, 2011: 80).

2013 sonlarında başlayan süreçle birlikte Kırım'ın ilhaki ve doğusundaki ayaklanmalar sırasında (Euronews, 2015) Ukrayna'nın Rusya karşısında yeterince savunulmaması da diğer eski Sovyet ülkeleri gibi Azerbaycan'da da ABD'nin imajının zayıflamasına neden olmuştur. Fakat 2015 yılı sonlarından itibaren, Azerbaycan-ABD ilişkilerinin gelişmeye başladığı görülmüştür.

Son süreçte ABD-Ermenistan ilişkileri bağlamında özel bir gelişme yaşanmamış, fakat ABD Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalesinde Ermenistan'dan da yararlanmasından oldukça rahatsız olmuştur. Muhtemelen Ermenistan, ABD'nin bu rahatsızlığının artmasını istememiş olacak ki, Rusya Gürcistan'ın ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin bağımsızlığını tanıırken Ermenistan, tarihi müttefiki ile aynı doğrultuda hareket etmemiştir (bunda tabii ki, Ermenistan'ın Gürcistan ile ilişkilerini mümkün olduğu kadar iyi tutmak isteğinin de önemli rolü olmuştur). Ermenistan-ABD ilişkilerindeki önemli konulardan biri de, Türkiye'nin uzun dönem boyunca ifade ettiği şartlardan vazgeçerek, Ermenistan ile ilişkilerini iyileştirmesine ABD'nin katkı vermesi olmuştur. Obama döneminde sözde "soykırım" konularında Ermenileri kısmen memnun eden gelişmelerin yaşanması ise, başka bir açıdan ilişkileri rahatlatan gelişmeler olmuştur.

Sonuç

ABD'nin Güney Kafkasya'daki konumu açısından Soğuk Savaş'ın sona ermesi, 11 Eylül 2001 saldırıları ve Ağustos 2008 olayları önemli dönüm noktaları olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben, ABD'nin Güney Kafkasya'daki konumu aşamalı olarak güçlenmiş, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında artan küresel etkinliği Güney Kafkasya'ya da yansımıştır. Fakat ABD'nin bu adımları giderek güçlenen ve eski Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olduğunu dünyaya hatırlatma gereği duyan Rusya

tarafından hoş karşılanmamıştır. Rusya Güney Kafkasya ülkelerinden özellikle Gürcistan'ın Saakaşvili iktidarı zamanındaki politikalarından oldukça rahatsız olmuş ve Saakaşvili'nin ABD yanlılığını "cezalandırmak" için fırsat kollamıştır. Bu bağlamda Ağustos 2008 olayları, Rusya'ya sadece bu fırsatı değil, aynı zamanda diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine de varlığını hatırlatma şansını vermiştir. Bu da, doğal olarak ABD'nin bölgesel etkinliğini zayıflatmıştır. ABD'nin Güney Kafkasya'daki konumunu zayıflatan bir neden de Suriye ve Ukrayna krizlerinde, büyük ölçüde Rusya'nın hedeflediği sonuçların ortaya çıkmasıdır.

ABD'nin Güney Kafkasya'da başarılı olduğu ve politikalarını istikrarlı bir biçimde sürdürdüğü konu enerjidir. Bölgede ABD destekli, yönü Batı'ya doğru olan enerji projeleri başarıyla gerçekleştirilmektedir.

Genel olarak bakılacak olursa, bölgede ABD-Rusya rekabeti "Soğuk Savaş" şeklinde devam ederken, bölge ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Gürcistan'ın toprak bütünlüğü artık daha da ciddi bir sorun haline gelmekte (özellikle ayrılıkçı bölgelerin "bağımsızlık ilanının" Rusya dışındaki bazı ülkeler tarafından da tanınmasıyla), Azerbaycan toprakları üzerinde Ermenistan işgali sürmekte, Ermenistan, komşuları ile sorunlu ilişkileri nedeniyle bölgesel projelerin dışında kalmaktadır. Buna karşın ABD ve Rusya, hem sahip oldukları olanakları ve tarihsel ilişkilerini iyi kullanarak, hem de aktif politikalar takip ederek, bölgeye ilişkin stratejilerini büyük ölçüde başarıyla sürdürmektedir. 2016'daki başkanlık seçiminin sonuçlanmasıyla birlikte ABD'nin kayıplarını telafi etmek için Kafkasya'daki konumunu daha da güçlendirmeğe çalışacağı, bu bağlamda Güney Kafkasya'da daha cesaretli adımlar atacağı beklenebilir.

Kaynakça

ASLANLI, Araz. (2002, Ocak). ABD'de Adaletsizliğe Verilen Ara: 907 Sayılı Ek Madde'nin Uygulanmasının Durdurulması, Stratejik Analiz, Cilt: 2 (21).

ASLANLI, Araz. (2013). Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu, Ankara, EkoAvrasya Yayınları, 2013, ss. 16-20

AZERTAG.(2004, 12.08.) Press Conference Of Us Secretary Of Defense Donald Rumsfeld, http://azertag.az/en/xeber/PRESS_CONFERENCE_OF_US_SECRETARY_OF_DEFENSE_DONALD_RUMSFELD-555298

BBC. (2004 April, 28). Armenia and USA step up military cooperation, Golos Armenii, Yerevan in Russian, reported by Monitoring International Reports.

BLAGOV, Sergei. (2004, July 1). In Central Asia, Russia Pushes Back Against NATO Influence, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav070204.shtml>

BRZEZINSKI, Zbigniew. (1998). Büyük Satranç Tahtası, İstanbul

CNN. (2008, September 3.). Cheney: U.S. wants stability for Georgia region. <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/09/03/chenev.az.azerbaijan.tour/index.html>

DUGİN, Aleksandr. (2003). Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, çev. Vügarımanov, İstanbul.

ELEKDAĞ, Şükrü. (1997, 18 Ağustos). Dünya Petrolünün İkinci Paylaşımı, Milliyet.

ERHAN, Çağrı. (2003, Kasım). ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları, Stradigma, <http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon.html>.

Euronews. (2015, 10 February). Ukraine conflict: Timeline, <http://www.euronews.com/2015/02/10/ukraine-conflict-timeline/>

JAFALIAN, Annie. (2011). Reassessing Security in the South Caucasus: Regional Conflicts and Transformation, Routledge,

KATİK, Mevlut. (2004 June 28). NATO Embraces Central Asia And The Caucasus At Istanbul Summit, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav063004.shtml>,

KIRAC, Gürol. (2004, 14 Mart). ABD Hazar'da Neyin Peşinde, <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=893>.

MACDOUGALL, James. (1997). A New Stage In U.S.-Caspian Sea Basin Relations, Central Asia, http://www.ca-c.org/dataeng/st_04_dougall.shtml.

NATO. (2004). Istanbul Summit expands operations, strengthens partnerships, improves capabilities, <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/home.htm>,

NATO. (2008a), Meeting of NATO Foreign Ministers, <http://www.nato.int/docu/comm/2008/0812-mfa/0812-mfa.htm>

NICHOL, Jim. (2006). Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests, <http://fpc.state.gov/documents/organization/67154.pdf>.

Oğan, Sinan. (2008, 9 Ağustos). Gürcü-Oset Savaşı Rusya-Gürcistan (Batı) Savaşına Dönüşürken, Bölgede Saflar da Belirleniyor, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/462-gurcu-oset-savasi-rusya-gurcistan-bati-savasina-donusurken-bolgede-saflar-da-belirleniyor>

ROZOFF, Rick. (2010, March 21). Global Energy War: Washington's New Kissinger's African Plans, <http://www.globalresearch.ca/the-us-nato-conquest-of-africa/18246>

SOCOR, Vladimir. (2003, November 07). Do or Die for the OSCE in Maastricht, The Wall Street Journal Europe.

TABDC. (2004, 27 Mart). ABD: Aliyev, Ermenistan-Türkiye sınırının açılmasına karşı, http://www.tabdc.org/index.php?subaction=showfull&id=1080338400&archive=&start_from=&ucat=11,13&

The White House(1998, December). A National Security Strategyfor a New Century, <http://clinton4.nara.gov/media/pdf/nssr-1299.pdf>,

The White House. (1998, October). A National Security Strategyfor a New Century, <http://clinton2.nara.gov/WH/EOP/NSC/html/documents/nssr.pdf>

TRAYNOR, Ian. (2008, 28 August). America and Russia deploy warships in Black Sea, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/aug/28/russia.georgia1>

UZUN, Kubilay. (Şubat 2007). İran'ın, Amerika Birleşik Devletleri'ne Yönelik Muhtemel Bir Kıtalar Arası Balistik Füze Taarruzunun, Türkiye ve Diğer Bölge Ülkeleri Açısından Sonuçları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Yıl:5, Sayı:9